

Een vondst van een zeekeo in 1949 uit de Nederlandse bodem en de vermelding daarvan door Professor Dr. G.J. Boekschoten in Grondboor & Hamer

Dick Mol¹ en Hidde Bakker²

Summary

In this short note we report the discovery of skeletal remains of a sirenian from the Oligocene clay of the Gelderland Achterhoek, the Netherlands. This concerns a discovery made in 1949 by professor G.J. Boekschoten and described by him in 1963 in an article in the journal *Grondboor & Hamer*. This note should be seen as a supplement to the paper by Bakker *et al.*, 2023, in *Afzettingen of the Werkgroep voor Tertiaire en Kwartaire Geologie*, the WTKG.

Samenvatting

In deze korte notitie maken wij melding van skeletresten van een zeekeo uit de oligocene klei van de Gelderse Achterhoek, Nederland. Het betreft een vondst in 1949 gedaan door professor G.J. Boekschoten en door hem in 1963 beschreven in een artikel in het tijdschrift *Grondboor & Hamer*. Deze notitie moet gezien worden als een aanvulling op het artikel van Bakker *et al.*, 2023, in *Afzettingen van de Werkgroep voor Tertiaire en Kwartaire Geologie*, de WTKG.

Inleiding

Onlangs publiceerden Bakker *et al.* (2023) een eerste vondst van een zeekeo, *Halitherium* sp.: een zeezoogdier dat vooral bekend is uit oligocene afzettingen van onder andere het Bekken van Mainz, Duitsland. Het betreft de proximale helft van een rechter humerus, een opperarmbeen, zwaar versteend en grijs-bruin van kleur, die is opgevestigd uit de monding van de Westerschelde en zich bevindt in de collectie van het Natuurhistorisch Museum Rotterdam, catalogusnummer NMR999100213780. Het betrof de eerste vondst en melding van deze doejong van de Noordzeebodem. Al eerder was *Halitherium* uit Nederland genoemd in de literatuur door Van den Bosch *et al.* (1975), maar deze vermelding werd later door Hooijer (1977) gecorrigeerd. Dat zou betekenen dat de beschrijving door Bakker *et al.* (2023) de eerste *Halitherium* van Nederland en de Noordzee zou zijn. Echter, na publicatie blijkt dat er een oudere melding van resten van een zeekeo, mogelijk *Halitherium*, in de literatuur gevonden is. Deze melding was Bakker *et al.* (2023) ontgaan en werd door Arthur Reinink, Leiden, bij toeval opgemerkt.

Vastlegging

Op maandag 23 oktober 2023 krijgen wij van Arthur Reinink, die bezig is met een onderzoek naar Rupelien afzettingen in Nederland, een alleraardigste e-mail naar aanleiding van onze publicatie in *Afzettingen van de WTKG* over de eerste *Halitherium* van de Noordzeebodem waarin hij schrijft:

“Zojuist kom ik daarbij tot mijn verbazing puur toevallig via natuurtijdschriften.nl nog een mogelijke vondstmelding tegen van resten van een *Halitherium* van Nederlandse bodem! Mogelijk interessant voor jullie om te vernemen.” Hij verwijst naar een publicatie van Professor Dr. G.J. Boekschoten uit 1963 getiteld ‘Vondsten en verwachtingen van het Oligoceen van Oost Nederland’ dat gepubliceerd is in het tijdschrift *Grondboor & Hamer* van de Nederlandse Geologische Vereniging.

Boekschoten legt in dat artikel het volgende vast: “Tenslotte vond ik in 1949 in de groeve van te Siepe en Schuiten bij Winterswijk door de excavateur volkomen verbrijzelde fragmenten van beenderen van een groot zoogdier. De brokken hadden een merkwaardige vorm: het waren schijven uiteengevallen ribben die niet de sponzige bouw van het uit de miocene groeve van Neede en Zwillbrock welbekende walvisbeen hadden, maar uit zeer compact beenweefsel bestonden. Alleen het binnenste van de rib vertoont nog enige sponzige structuur. Hoogstwaarschijnlijk is hier een skelet van een zeekeo, *Halitherium*, door de kleibagger kapot gekrabbd. In strandafzettingen van de Oligocene zee die in het bekken van Mainz zijn afgezet, worden vrij vaak beenderen van *Halitherium* gevonden. Schäfer en Wilhelm (1962) hebben daar onlangs nog over geschreven bij gelegenheid van de vondsten van skeletten in 1958 en 1961. *Halitherium* zal zich evenals zijn tegenwoordige verwant de dugong in de nabijheid van de kust hebben opgehouden om daar zijn voedsel - zeeplanten - te kunnen vinden. Nu was de kust van de Oligocene zee zeker honderd kilometer zuidoostelijk van Winterswijk gelegen, zo niet meer. De vondst van 1949 moet dan ook wel zeldzaam zijn; zover drijft een dood dier de zee niet in. Door de lange reis is de fragmentarisch karakter van de Winterswijkse vondst begrijpelijk. Volgens Schäfer (1962) verdwijnt eerst de kop, dan de voorpoten, vervolgens de staartvinnen en tenslotte vallen de ribben en wervels op de zeebodem. Toch blijft er reden genoeg de groeven in het Oligoceen van Winterswijk in het oog te houden!”

De hier beschreven ribfragmenten zijn op basis van de door Boekschoten beschreven feiten, zoals de structuur van de botten, zeer waarschijnlijk aan een zeekeo toe te schrijven. Wellicht betreft het zelfs *Halitherium* gezien de datering. Er moet wel notie worden genomen van het feit dat ribben van zeekeoën moeilijk tot op genus niveau te identificeren zijn. Laat staan ribben die door een zware machine verbrijzeld zijn. Recente ontdekkingen maken dat er binnen de Sirenia tegenwoordig discussie bestaat over de benamingen van de diverse genera en of het genus *Halitherium* wel *Halitherium* is (Voss & Hampe, 2017).

De eerste auteur heeft contact opgenomen met professor Boekschoten en die antwoordde prompt per e-mail op 26 oktober 2023. De fragmentarische beenderen zijn door de vele verhuizingen van collecties in de loop van vele tientallen jaren in het ongereede geraakt. Het is niet te achterhalen of deze nog ergens in een collectie aanwezig zijn of niet. Nader onderzoek van de ribfragmenten is daardoor helaas niet mogelijk geweest.

Conclusie

Dankzij de oplettendheid en goede communicatie van een mede WTKG-lid kwam de rapportage van Professor Dr. G.J. Boekschoten uit 1963 aan het licht. Daaruit kunnen we concluderen dat er nog een vondst van een zeeke is gedaan in Nederland. Gezien de beschreven kenmerken kan het heel goed zijn dat deze aan *Halitherium* toegeschreven moet worden. Al in 1963 raadde Boekschoten zijn lezers in Grondboor & Hamer aan om het Oligoceen in de groeve van Winterswijk in het oog te houden voor mogelijke resten van zeekeoien. Zover wij hebben kunnen nagaan, zijn er sinds de vondst uit 1949 geen nieuwe resten van zeekeoien uit het Oligoceen van Winterswijk bekend geworden.

Dank

Veel dank zijn wij verschuldigd aan Arthur Reinink die zo attent was om de melding van professor Boekschoten over de *Halitherium* uit de Gelderse Achterhoek aan ons te berichten. Professor Dr. G.J. Boekschoten danken wij voor het prompt beantwoorden van onze vraag of de resten van de door hem in 1949 gevonden *Halitherium* nog te achterhalen zouden zijn. Jeroen Hoekendijk danken wij voor het beschikbaar stellen van beeldmateriaal van een zeeke.

Literatuur

- Bakker, H., D. Mol & R. Bakker, 2023. Een voor de Noordzee nieuwe doejong, *Halitherium* sp. (Mammalia, Sirenia), van de Westerschelde-monding. – Afzettingen van de Werkgroep voor Tertiaire en Kwartaire Geologie 44 (3): 90-98.
- Boekschoten, G.J., 1963. Vondsten en verwachtingen van het Oligoceen van Oost Nederland. – Grondboor & Hamer, 17 (3): 90-95.
- Hooijer, D.A. 1977. A sirenian skeleton from the Miocene of Eibergen, province of Gelderland, The Netherlands: *Metaxytherium* cf. *medium* Desmarest. – Scripta Geologica 41: 1-25
- Van den Bosch, M., M.C. Cadee & A.W. Janssen, 1975. Lithostratigraphical and biostratigraphical subdivision of Tertiary deposits (Oligocene-Pliocene) in the Winterswijk-Almelo region (eastern part of the Netherlands). – Scripta Geologica 29: 1-167.
- Voss, M., & O. Hampe, 2017. Evidence for two sympatric sirenian species (Mammalia, Tethytheria) in the early Oligocene of Central Europe. – Journal of Paleontology 91 (2): 337-367.

¹Dick Mol, Natuurhistorisch Museum Rotterdam, Westzeedijk 345, 3015 AA Rotterdam, e-mail: dickmol@telfort.nl

²Hidde Bakker, Natuurhistorisch Museum Rotterdam, Westzeedijk 345, 3015 AA Rotterdam, e-mail: hiddecbakker@hotmail.com

Fig. 1. Een moderne vertegenwoordiger van de Sirenia: de Caribische lamantijn *Trichechus manatus* Linnaeus, 1758.
Foto Jeroen Hoekendijk.

